

De nieuwe koers van Bokrijk

In de Belgische film *Le Tout Nouveau Testament* verbeeldt men, na het oude en nieuwe testament, nog een derde nieuwste deel. Zo is het ook met het 60-jarig jubileumboek van het Openluchtmuseum Bokrijk. Drie tijdvakken bestrijkt het: gisteren, vandaag en morgen. En net als met de bijbel is ook dit boek een verzameling van reeds bestaande verhalen, de ware, de belangrijke verhalen, hier gebundeld en daarmee tot canoniek verheven. Het mooiste aan deze bijbel is dat de apostelen, profeten, evangelisten en herders zelf aan het woord zijn, onder hun eigen naam. Die meerstemmigheid werkt eerlijk en open. Goed, de inleiding van de directeur en gedeputeerde is in een groter lettertype afgedrukt dan de rest van de artikelen, maar afgezien daarvan is de hele aanpak democratisch, egalitair. Maar al te vaak leveren specialisten grote bijdragen aan een boek om vervolgens hun naam slechts ergens in een dankwoord terug te vinden.

Vergrootglas

Laten we er eens een vergrootglas bijnemen en inzoomen op een aantal afzonderlijke bijdragen. De voorgeschiedenis van de streek en de plek van het museum worden uit de doeken gedaan door Prisca Valkeneers. Het is knap hoe zij, met 200 kg feitenkennis op haar schouders die teruggaat tot het jaar 1182, toch licht en gemakkelijk weet te blijven. Zij is een geboren verteller die je doet grinniken en verwonderen. Ze laat ons zien hoe het moet, weet van de hoed en de rand maar voelt niet de behoefte om dat in elke zin te bewijzen. Marnix Beyen beschrijft hoe de plattelandskatholiek centraal kwam te staan in het politieke klimaat van de jaren 1950. Freddie Floré schrijft over de boerderij als woonideaal, de promotie onder brede lagen van de bevolking en het uiteindelijk verwateren van deze woonopvoedingsdrift. Beiden schrijven stilistisch mooi, zakelijk, sober, plechtig soms zelfs.

Het artikel van Hannelore Vandebroek over de strijd voor vakantiedagen, nu zo vanzelfsprekend, is ronduit beklemmend. Zondagsrust werd eerst in 1905 per wet afgedwongen. Pas in 1936 kreeg men zes dagen per jaar vakantie, en dan nog alleen als je meer dan een jaar in dienst was bij een werkgever met meer dan tien werknemers. Het doet je eens te meer beseffen uit welke schrijnende omstandigheden men zich, niet eens zo lang geleden, heeft moeten losworstelen.

De gebouwen zijn, na een globale introductie, in een aantal casestudies verder uitgewerkt door Patrick de Rynck. Op een prettige manier laat hij de

vakman zowel als de geïnteresseerde leek aan zijn trekken komen. Belangrijk en verheugend vind ik ook de eerste persoons presentaties door acteurs in historisch correcte kledij, beschreven door Luc Frenken, hierover verderop meer.

Door de vaak dromeriger *softfocus* foto's lijkt het op het eerste gezicht een boek voor een breed publiek. De bijdragen zijn echter heel divers van niveau: sommige zijn voer voor vakbroeders zoals over de wordingsgeschiedenis van de *Association of European Open-Air Museums* door Ad de Jong, anderen gaan uit van een lekenpubliek, zoals die van Luc Frenken, die de grondbeginselen van *Living History* nog eens uit de doeken doet. Alle artikelen en eindnoten samen is het toch eerder een boek voor professionals. De onderwerpen zowel als de gebruikte termen zullen het meeste aansluiten bij Vlaamse erfgoeddeskundigen. Op de vraag voor wie het geschreven is, antwoordt Hilde Schoefs zelf onomwonden: 'Voor onszelf. Wij misten een overzichtswerk van onze eigen geschiedenis. We wilden een ijkpunt: wie zijn wij, waar staan we en waar willen we naar toe.' Iets later voegt ze eraan toe: 'En uiteraard ook voor onze share- en stakeholders: ons bestuur, onze bezoekers, onze partners!'

Open einden

Conservator Jozef Weyns, de belangrijkste grondlegger van het museum, wordt op de helft van alle pagina's aangehaald. Bij een dermate belangrijke figuur was het goed geweest een duidelijke portretfoto af te drukken en een biografisch resumé te presenteren. Op de gepresenteerde foto's staat hij heel klein, en zijn resumé laat zich pas reconstrueren nadat alle artikelen zijn gelezen, en dan nog onvolledig. De lezer moet tot pagina 137 wachten tot het over de collectie gaat en dan gebeurt dat nog op een opsommende manier. Hier wordt het gemis van een Jozef Weyns in het huidige Bokrijk gevoeld, iemand met een rijke pen die de collectie door en door kent. Tot slot wordt er in de meeste artikelen wel op de een of andere wijze ingegaan op de beginperiode van het museum. Daardoor is er, doorheen het boek, een grote doublure ontstaan. Beter was het geweest dit tot één volledig artikel te beperken.

Jozef Weyns (1913-1974).

Gereedschap

Een boek is ook gewoon een stuk gereedschap, dat handig in het gebruik moet zijn. Is het dat? Het kleine formaat is handzaam, de titels en de paginanummers zijn in één oogopslag helder. De auteursnamen staan echter op zijn kant (nl. van boven naar beneden) evenals de bijschriften bij de afbeeldingen. Vooral bij die laatste werkt dat onnodig verwarrend. In diverse artikelen staan er zelfs helemaal geen bijschriften bij de afbeeldingen. De eindnoten volgen direct na elk artikel, wat zoeken overbodig maakt. Het boek eindigt met een helder overzicht van de auteurs. Omdat het in de basis een inhoudelijk boek is, was een zakenregister ook logisch geweest. De in verkeerde lettergrepen opgeknipte titel 'BO-KR-IJK' op de voorzijde heeft iets gekunstelds. En wat de afbeelding op de voorzijde moet voorstellen, wordt pas duidelijk op pagina 166 en dan nog alleen voor de oplettende kijker. Op diverse punten is de vormgeving ten koste gegaan van een heldere informatieoverdracht.

Kompas

Laten we vooraf memoreren dat het Openluchtmuseum Bokrijk een veelvuldig gelauwerd museum is, dat met beperkte middelen een enorme breedte en diepgang bereikt, ook in dit boek. Samen geven de bijdragen een zeer volledig beeld van Bokrijks historie, huidige positie en toekomst ambitie. In die zin zal het een standaardwerk blijven, een mijlpaal waar komende generaties naar terug zullen grijpen. Het huidige belang van dit boek voor het erfgoedveld ligt echter in zijn kompasfunctie. Waar koerst Bokrijk heen? Gaan we in zijn kielzog mee, varen we gelijk op of kiezen we een andere bestemming?

Communicatie

De afgelopen jaren is de externe communicatie van openluchtmusea meer en meer in handen gekomen van marketingafdelingen. Daardoor heeft de beeldtaal een sterk commercieel karakter gekregen. Of je nu naar reclame van een levensverzekering, pindakaas of een openluchtmuseum zit te kijken, je ziet eigenlijk voornamelijk nog gelukkig spelende kinderen, tevreden ouders en nostalgische *feel good* beelden. Die inhoudelijke vervlaking en verarming heeft dit boek en ook de website van Bokrijk gelukkig weinig bereikt. In navolging daarvan vind ik dat de publieks-communicatie van meer openluchtmusea wel wat meer inhoudelijk en prikkelend mag worden.

De dogma's voorbij

Bij de behandeling van objecten is er de laatste jaren mijns inziens een aantal zaken scheefgegroeid. Ten eerste de kunstmatige scheiding tussen materieel en immaterieel erfgoed. Materieel en immaterieel erfgoed zijn elkaars oorzaak en gevolg. Een aparte behandeling, zoals ook in deze jubileumbundel, draagt mijns inziens niet bij tot een beter begrip van erfgoed als geheel. Ten tweede is de gebruiker van het voorwerp centraal komen te staan en is het

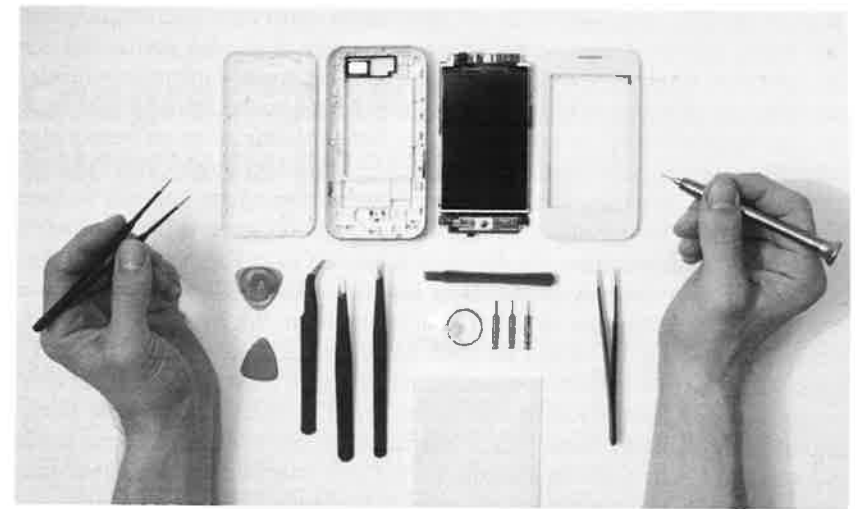
voorwerp zelf op de achtergrond geraakt. Maar van slechts weinig voorwerpen kennen we de gebruiker, en zo we die kennen, beperkt het zich meestal tot de laatste gebruiker. Die biografische mini-context, een erfenis uit de sociale geschiedenis van de jaren 1970, is tot dogma geworden en daar toont ook deze jubileumbundel sporen van. Maar Bokrijk kan ook anders. Zo zijn ze de mede-initiatiefnemers van de geweldige beschouwingen van Frieda Sorber over de verwevenheid van streekdracht en confectiekleding in *De Bollenzakdoek voorbij* en die van Abdelkader Benali in *Voorwerp van gesprek*. Beide auteurs tonen ons dat het geïntegreerd behandelen van materiële en immateriële aspecten aan voorwerpen, ook die zonder een biografische context, tot geweldige beschouwingen kunnen leiden.

Over de barrière

Bokrijks acteurs, zoals een dominee en een schoolmeester, verbeelden het leven uit 1913. Dit doen ze in de eerste persoon, in een zo realistisch mogelijke setting en met historisch correcte kleding. *Dichter bij de geschiedenis dan ooit*, de slogan van het Nederlandse Openluchtmuseum, wordt op dit punt in Bokrijk beter waargemaakt dan in Arnhem. Maar met de keus om daarbij vóór de Eerste Wereldoorlog te blijven werpt Bokrijk voor zichzelf een op den duur onhoudbare barrière op. Ook het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen heeft lange tijd met de Afsluitdijk het jaar 1932 als einddatum voor al haar activiteiten genomen. Al in de eerste bijdrage van deze jubileumbundel geeft Thomas Bloch Ravn ons een wijze les: het voornaamste dat een bezoeker in het museum wil tegenkomen is zichzelf. Hij wil iets uit zijn eigen leven terugzien. Dat impliceert dat we als musea over het dagelijks leven bij de tijd moeten blijven om voor de bezoeker herkenbaar te blijven. Daar kan een museum van het dagelijks leven op anticiperen met eigentijds te verzamelen en *living history* over recente tijden.

Het NU

Aandacht voor de huidige maatschappijbrede bevolkingscultuur is er echter weinig in openluchtmusea. Wel hebben ze, behalve in Bokrijk, veel aandacht voor recente immigranten. Maar daarmee produceren we op de lange duur een evenzeer geëtniseerd erfgoed als de volkskunde van honderd jaar geleden dat deed. Over het algemeen hebben openluchtmusea pas interesse in fenomenen als deze zich in hun relictfase bevinden of bedreigd worden. We reanimeren oude gebruiken, rituelen, optochten en ambachten. De huidige maatschappijbrede bevolkingscultuur met social media, Nike, gepimpte auto's, kantoorwerk, tatoeages, biologisch eten, sportschool en online shoppen hebben we nauwelijks in het vizier. De maatschappelijk relevante ambachten van vandaag? Vergeet de rituele handeling van het manueel klokkeluiden, vergeet de klompencultuur in Vlaanderen. De relevante ambachtlieden zijn al decennia de mobieltjesreparateur, de automonteur, de websitebouwer en de netwerkbeheerder. Geen volksdans maar fitness! Hierin hebben we, ten opzichte van stadsmusea zoals het MAS en Museum Rotterdam een ware inhaalslag te

Een van de nu meest relevante ambachten, reparatie van mobieltjes.

doen. Het is daarom gelukkig dat Hilde Schoefs in haar slotbijdrage voor de komende beleidsperiode (2019-2023) ruimte vraagt voor het woongedrag van de nu levende Vlaming.

Alledaagse schoonheid

Volkskundige musea worstelen al enige decennia met de status van hun collectie alledaagse gebruiksvoorwerpen, tegenover musea met veel duurdere objecten van hogere artistieke waarde waarmee de media veel makkelijker te bereiken zijn. Mede daarom werd aansluiting gezocht bij breder geaccepteerde waarderingscriteria voor de kunst. De te gewoon geachte gebruiksvoorwerpen werden van de plank gehaald, afgestoft en meegegeven aan ontwerpers en kunstenaars in de hoop dat die er nog iets moderns en artistieks van wisten te maken. Oude voorwerpen en ambachten kregen een make-over en telden zo weer mee. Daarmee kwamen kunst, design en haute couture binnen de muren van musea voor het dagelijks leven en werd ook het gebruiksvoorwerp een elitaire zaak, niet voortgekomen uit brede lagen van de bevolking zelf. Exponent daarvan was Erik Schilp, voormalig directeur van het Zuiderzeemuseum. Hij collectioneerde objecten uit elk door hemzelf geëntameerd kunstproject, zelfs de kleding die hij voor zichzelf liet ontwerpen. Zo verhief hij zijn eigen smaak a priori tot erfgoed. Het Zuiderzeemuseum noemt deze objecten inmiddels 'de reflectie collectie'.

Gekoketteer met het robuuste volksleven is er natuurlijk altijd geweest zoals Marie Antoinette met haar *Hameau* (1785) en Antonín Leopold Dvořák (1841-1904) en Franz Liszt (1811-1886) die volksmuziek incorporeerden in hun composities. En de elite heeft ook altijd wel iets willen "verbeteren" aan die bevolkingscultuur, denk alleen al aan de vele meubelontwerpers zoals Willem Penaat (1875-1957), die zijn eigen "boeren" stoel ontwierp. Echter, voor musea

van het dagelijks leven vind ik dat een misplaatste vorm van objectemancipatie. Ten eerste hebben design, kunst en haute couture al genoeg podia. Het zou zonde zijn als we daar de weinige plaatsen voor het gewone gebruiksvoorwerp ook nog eens voor gingen gebruiken. Ten tweede zijn musea op deze wijze bezig om hun eigen erfgoed te genereren. Met het tentoonstellen en verzamelen van de door jezelf geëntameerde artistieke terugblikken word je een museum over jezelf. Als Narcissus die steeds weer een nieuwe spiegeling van zichzelf bewondert in de heilige vijver. Musea die het dagelijks leven willen uitdragen, moeten mijns inziens meer dat dagelijks leven zelf gaan koesteren. Wij vragen dus of Narcissus zijn blik uit die vijver los kan trekken en vooruit kan kijken naar nimf Echo, die daar al jaren staat te wachten. We hebben vandaag de dag collega's nodig die HEMA en IKEA de meest boeiende winkels vinden en pakkend weten te schrijven over confectiekleding en pollepels, zonder er eerst haute couture of kunst van te moeten maken. De eerder aangehaalde Frieda Sorber en Abdelkader Benali staan daarin reeds aan het roer. Het eigentijds verzamelen verdient daarin alle ruimte. Wij zijn daarom zeer benieuwd waar Bokrijk ons met zijn nieuwe voornemens de komende jaren zal brengen.

H. Schoefs & P. de Rynck (red.),
*Bokrijk gisteren, vandaag en morgen –
 Over de dynamiek der dingen.*
 Veurne, Hannibal, 2018, 208 pp.,
 ill., ISBN 978 94 9267 754 9;
 39,50 euro.

Congres “Antwerpen als Europese prentenfabriek”

In 2019 wordt een congres georganiseerd door het Forum BeeldDrukPapier (BildDruckPapier, resp. PicturePrintPaper), een internationaal platform voor onderzoekers, museummedewerkers, verzamelaars en andere belangstellenden die zich bezighouden met populaire cultuur onderwerpen, in het bijzonder met Europese populaire grafiek, vanaf de middeleeuwen tot heden.

Voor de achtergrond en geschiedenis van dit Forum zie eventueel: https://de.wikipedia.org/wiki/Arbeitskreis_Bild_Druck_Papier

Het jaarlijkse congres wordt dit jaar van 2 tot 4 juni gehouden te Antwerpen, in samenwerking met het Rubenianum en het Ruusbroecgenootschap (Universiteit van Antwerpen).

Het motto voor 2019 is: “Antwerpen als Europese prentenfabriek”. Daarmee wordt uitdrukking gegeven aan het oogmerk dat de nadruk deze keer zal liggen op Vlaanderen en met name ook op Antwerpen als historisch belangrijk centrum voor de vervaardiging en verspreiding van populaire grafiek. Mogelijke bijdragen kunnen gericht zijn op thema's als boekillustraties, centsprenten, devotionalia, speelkaarten, strips, etc. Ook historische bijdragen over bepaalde uitgevers, collecties, prentgebruik en prenthandel zijn welkom.

De duur van een presentatie is 20 minuten. De voertaal van inleidingen is Engels of Duits.